ष्टोऽलकिरकामयतेति" तथा सति वररुचिभ्यः पूर्वमभावादनित्यो वेदः। विमतं वेदवाक्यं पौरुषेयं वाक्यत्वात् कालिदासादिवाक्यवत् इत्यनुमानमूलकस्वकारः" इति पूर्वपक्षे सिद्धान्तयति। "उक्तं तु शब्दपूर्वत्वम्" सू० "तच्छब्दो वेदानामनित्यत्वं वारयति। शब्दस्य वेदरूपस्य कठादिपुरुषेभ्यः पूर्वत्वमनादित्वम् प्राचीनैश्च स्वतैरुक्तम्। "औत्पत्तिकस्तु शब्दस्यार्थेन सम्बन्धः" इत्यत्र औत्पत्तिकशब्देन सर्वेषां शब्दानां वेदानां तदर्थानां तदुभयसम्बन्धानां च नित्यत्वं प्रतिज्ञाय उत्तराभ्यां शब्दाधिकरणवाक्याधिकरणाभ्यामुपपादितम्। का तर्हि काठकाद्याख्यायानतिरित्याशङ्क्य संप्रदायप्रवर्त्तनात् सेयमुपपद्यते" इत्युत्तरसूत्रमवतरति "आख्याः प्रवचनादिति" सू० "अस्मिन्नध्याख्यविधायागतिः (इदं प्रवचनरूपा संप्रदायप्रवर्त्तनेत्यर्थः") वररुचिनिमित्तदर्शनं यदुक्तं तस्य किमित्युत्तरमित्याशङ्कायामाह "परं तु श्रुतिसामान्यमात्रम्" सू० यत्परं वररुचिकं तत् तच्छब्दसामान्यमेव।' न तु मनुष्यो वररुचिनामकोऽत्र विवक्षितः वररुचिनियुक्तप्रवचनस्य भावस्य वायोरत्र वक्तुं शक्यत्वात्। पूर्वपक्षोक्तस्य वाक्यत्वहेतोः पराकृतेः। तस्माद्वेदस्य पौरुषेयत्वम्। अत्र संप्रदायकर्त्तारौ "पौरुषेयं न वा वेदवाक्यं स्यात् पौरुषेयता। काठकादिवदाख्यानात् वाक्यत्वाच्चान्यवाक्यवत्। वदाख्यानं प्रवचनात् वाक्यत्वं तु पराकृतम्। तत्कर्मानुपलब्धेन स्यात्ततोऽपौरुषेयता"। ननु भगवता बादरायणेन वेदस्य ब्रह्मकार्यत्वं स्मृतितं "शास्त्रयोनित्वादिति"। ऋग्वेदादिशास्त्रकारणत्वात् ब्रह्म सर्वज्ञमिति स्मार्थः (तदेतस्य महाभूतस्य निःश्वसितं यदृग्वेदोऽयजुर्वेद इत्यादि" श्रुतिः "अनादिनिधना नित्या वागुत्सृष्टा स्वयम्भुवा" स्मृतिश्चात्र मूलम्) बाढं नैतावता पौरुषेयत्वं भवति मनुष्यनिर्मितत्वाभावात्। ईश्वरमपौरुषेयत्वमभिप्रेत्य व्यवहारदशायामाकाशादिवन्नित्यत्वं बादरायणेनैव दैवताधिकरणे स्मृतितम् "अतएव च नित्यत्वमिति"। वेदा०प० पौरुषेयत्वापौरुषेयत्वे अन्यथा निरुक्ते "यथा नतु ऋषिकर्त्तृकत्वाभावेऽपि वियदादिवदादिमत्त्वेन परमेश्वरकर्त्तृकतया पौरुषेयत्वादपौरुषेयत्वं वेदानामिति तत्र सिद्धान्तोऽभ्युपेतेति चेन्न तावत्पुरुषेणोच्चार्यमाणत्वं पौरुषेयत्वं शुद्धमतेऽपि पौरुषेयत्वापत्तेः (पाठ्यमान वेदानामिति शेषः) नापि पुरुषाधीनोत्पत्तिमत्त्वं पौरुषेयत्वं नैयायिकाभिमतपौरुषेयत्वानुमानेऽस्मादादीनां सिद्धसाधनापत्तेः किन्तु सजातीयोच्चारणानपेक्षोच्चारणविषयत्वं तथा च सर्गाद्यकाले परमेश्वरः पूर्वसर्गसिद्धवेदसमानपूर्वीकं वेदं विरचितवान् न तु तद्विजातीयं वेदमिति न सजातीयोच्चारणानपेक्षोच्चारणविषयत्वं पौरुषेयत्वं वेदस्य, भारतादीनान्तु सजातीयोच्चारणमनपेक्ष्यैवोच्चारणमिति तेषां पौरुषेयत्वम्"। शब्दचिन्तामणिकृता तु वेदलक्षणमन्यथा निरुक्त्य पौरुषेयत्वमीश्वरमेव समर्थितं यथा "अथ वेदः पौरुषेयो वाक्यत्वात् भारतादिवत् इति चेत् कोवेद अनुगतधर्माभावेन तस्य शाखानानार्थत्वात् तथा हि न सुखवेदप्रयोगविषयो वेदः सुखार्थकथनात् नापि शाखासमुदायः तस्य वेदनिरुक्तत्वात् समुदायस्याप्रतिपादकत्वेन वाक्यत्वासिद्धेः। नापि स्वर्गकामो यजेतेत्यादिवाक्यं स्मृतिभारतादेरपि तथात्वात्" इत्यादिवेदलक्षणे पूर्वपक्षसङ्गा पौरुषेयत्वसाध्ये तथाह "पौरुषेयत्वं न तदर्थधीजन्यत्वं तदुच्चारणधीप्रभवत्वं वा अध्यापकाध्येतृधीजन्यत्वेन सिद्धसाधनात् स्वतन्त्रपुरुषप्रणीतजातीयत्वं यदि साध्यं तदाद्यभारते स्मृतौ च वाक्यत्वमनैकान्तिकम्" इत्यादिना। अत्रोत्तरसूत्रं यथा "शब्दतदुपजीविप्रमाणातिरिक्तप्रमाणजन्यप्रमित्यविषयार्थकत्वे सति शब्दजन्यवाक्यार्थज्ञानाजन्यप्रमाणशब्दत्वं वेदत्वम्। ईश्वरप्रमाया अजन्यत्वात् वेदार्थस्याप्रमानविषयत्वेऽप्यनुमानादेर्वेदोपजीवकतया स्मृतीनां भारतादिभागस्य च वेदसमानार्थकत्वेऽपि शब्दजन्यधीजन्यत्वात् वेदार्थं प्रतीत्यैव तत्प्रवचनात्" (स्वग्निर्हिमस्य भेषजमित्यादिवेदवाक्यसंग्रहाय यत्यन्तं लक्षणाप्रविष्टं यत्यन्तं तु अदृष्टार्थकतावाक्यत्वज्ञापनार्थमिति बोध्यम्)। मथुरानाथेनैतद्विवृतं तत्र द्रष्टव्यम्। साध्यं च पौरुषेयत्वं सजातीयोच्चारणानपेक्षोच्चरितजातीयत्वमिति निर्दोषमधिकं तत्र द्रष्टव्यम्।

वेदाश्च चत्वारः तेषां शाखाविभागवर्णनं तु उक्तः तत्र ऋग्वेदशाखाविभागः ऋग्वेदशब्दे १३११पृ० दर्शितः। "यजुर्वेदस्य षड्शीतिर्भेदा भवन्ति। तत्र चरकार्षा द्वादश भेदा भवन्ति। चरकाः१ आह्वरकाः२ कठाः३ प्राच्यकठाः४ कपिष्ठलकठाः५ औपमन्यवाः६ आरुणकठाः७ पारायणीयाः८ पारायणीयाः९ वार्त्तान्तवेयाः१० श्वेताश्वतराः११ (श्वेताश्वेतरा इति वा पाठः)। मैत्रायणीयाः१२चेति। तत्र मैत्रायणीयानां सप्त भेदा भवन्ति। मानवाः१ द्वन्दुभाः२ चैकेयाः३ वाराहाः४ हा-